

Araştırma Makalesi • Research Article

Alevilikte Musahiplik Erkânı ve Bu Erkânın Uygulamasındaki Yaş İle İlgili Genel Değerlendirmeler

Companionship Ritual in Alevism and General Considerations about Age in Practice of This Ritual

Mehmet Dönmez ^a, Serkan Balcı ^b, Hasan Çelik ^{c,*}

^a Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 44000, Malatya/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1365-8365

^b Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi, Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Halk Bilimi Bölümü, 75000, Ardahan/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6765-4530

^c Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, 19030, Çorum/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9467-8960

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Eylül 2017
Düzeltilme tarihi: 28 Mayıs 2018
Kabul tarihi: 30 Temmuz 2018

Anahtar Kelimeler:

Alevilik
Kızılbaşlık
Ritüel
Talip
Musahiplik

ÖZ

Aleviliğin en önemli erkânlarından biri olarak görülen musahiplik erkânı, sıhriyet (kan bağı) ilişkisine dayanmayan ve tamamen gönül bağıyla kurulan bir kardeşlik ikrarıdır. Alevilik inancına intisap etmiş bir birey (talip) bu erkâna uymak ve kendisine ‘ahretlik’ denilen bir musahip tutmak zorundadır. Belli bir yaş ve akıl olgunluğuna gelen her Alevi birey özel bir dinsel törenle (erkânla) bu kardeşliği topluma beyan eder ve bu çalışmada ayrıntılarını sunacağımız kurallar çerçevesinde de bu musahipliği ölüncüye kadar sürdürme zorunluluğunu taşır Alevi-İslâm inancının diğer erkânları gibi bu erkânda bir pir / mürşit huzurunda ve cem meydanında (musahiplik ceminde) gerçekleştirilir. Bizler de bu müşterek çalışmamızda musahiplik erkânına ilişkin genel ilkeleri açıklamaya, musahipliğin tarihi/teolojik kökenine dair kabul gören görüşleri aktarmaya ve musahiplik erkânının uygulanmasında ortaya çıkan yaş ile ilgili genel değerlendirmelere değineceğiz.

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 20, 2017
Received in revised form May 28, 2018
Accepted July 30, 2018

Keywords:

Alevism
Qizilbashism
Guide
Aspirant
Companionship

ABSTRACT

Companionship, one of the most important ritual of Alevism, is brotherhood adoption that is not based on kindredship, completely established bonds of love. An individual (aspirant) who affiliated alevism belief has to adapt this ritual and find companion called “an adopted maid” for herself. Every Alevi individual who turned a certain age and mind maturity, declares this brotherhood with a special religious ceremony (ritual) and obliged to maintain this companionship until the lifelong in frame of the rules which we will present the details of this work. Like any other ritual of Alevism-Islamic belief, this ritual is practiced in the presence of patriarch/ guide and jem square (companionship jem). We will also touch to explain of general principles about companionship ritual, transmit accepted views on the history / theological origin of the companionship and general evaluation of the age that occurs in the practice of companionship.

1. Giriş

İslâmiyet’in tasavvufi yorumları içerisinde ve özellikle de Anadolu topraklarında vücut bulan Alevilik inancı, Orta Asya’dan Balkanlar’a kadar olan coğrafyayı derinden etkileyebilmiştir. Kendi inanç yapısı içerisinde birçok erkânı bulunan Alevilik inancı, İslâmiyet’in en zengin tasavvufi

yorumlarını da içerisinde barındırmaktadır. Eski Türk inanışlarında “kardeşlik törenleri” olarak gördüğümüz törenlerin, özellikle İslâmiyet’in tebliğinden ve Kutlu Peygamberimiz Hz. Muhammed’in yaşamından yola çıkarak oluşturulan ve sosyo-psikolojik dayanaklarını da yine mukaddes kitabımız Kur’ân-ı Kerim’den alan bu

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: hasancelikkafkas@gmail.com

erkânlarından biri de Musahiplik Erkânıdır. Sevgi esaslı oluşturulan bu manevi akrabalığın, Alevilik inancında çok önemli bir eşiğe sahip olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Bu anlamda musahipliğin, hem uygulanması hem de hayat boyu devam ettirilmesi büyük sorumluluklar gerektirmektedir. Makalede; musahipliğin tanımı ve kapsamı ile birlikte uygulanışına dair bilgileri aktarmayı, musahipliğin doğuşuna dair kabul gören genel görüşleri sunmayı ve musahiplik erkânının uygulamasında yaş ile ilgili ortaya çıkan değerlendirmeleri sizlere ulaştırmayı amaç ediniyoruz.

Musahiplik, Anadolu Aleviliğinde inanç mensubu, ikrar vermiş, evli iki kişinin eşleri ile birlikte ahirete kadar kardeş kalacaklarına, birlik ve beraberlik içerisinde yaşayacaklarına, toplum ve Dede'nin huzurunda söz vermeleri şeklinde gerçekleşebilen adeta sanal bir akrabalık türüdür. Kavramın anlamı;¹ yol kardeşi, yol arkadaşı, sohbet edilen, danışılan anlamlarına gelmektedir. Hz. Muhammed devrinden bu yana uygulanan bir gelenek olarak bilinen musahiplik, uyulması zorunlu olan bir yol kuralı sayılır. Bununla beraber, tüm Alevi-Bektaşiler bu usule aynı hassasiyetle uymamaktadırlar. Bazı bölgelerde musahibi olmayanlar ceme alınmadıkları halde, diğer bazı yerlerde bu durum, zorunlu sayılmamaktadır. Fakat genellikle musahiplik yolun temel bir kuralı sayılır ve uygulanır (Uğurlu, 199: 13; Kaygusuz, 2004: 7; Bozkurt, 2005: 381). Musahipliğin bir başka tanımı ise “arkadaşlık eden, sohbeti güzel olan, ikrar verecek, nasip alacak erkek ve kadının (karı-kocanın) seçtiği kefil anlamında eş, yol arkadaşı, yol kardeşliğidir” (Kaplan, 2007: 256). Evli olan iki çiftin, pir huzurunda ikrar vererek yol kardeşi olmalarına “musahiplik” denir (Tur, 2012: 639). Musahiplik; Alevi/Bektaşi çevrelerde yüzyıllardan beri yaşatılıp günümüze getirilen önemli bir kurumu ifade eder. Musahipliğe, yolun gereği olduğu ve bu dünya hayatında insanlar arasında dayanışmayı hedeflediği için “yol kardeşliği”; ayrıca bu beraberliğin ölünceye kadar sürmesi gerekliliği ve musahibine karşı kişinin yaptıklarından, öte dünyada sorumlu tutulacağı için de bazı yörelerdeki ifadesiyle, “ahiret/ahret kardeşliği ve can kardeşliği” gibi isimler de verilir (Yıldız, 2005: 123). Musahiplik dendiğinde ise ikrar vermiş, evli iki kişinin eşleri ile birlikte, Hak'a yürüyünceye değin kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına, Dede'nin ve cem topluluğunun önünde söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir törenle kurulan “toplumsal akrabalık” kurumu anlaşılır (Korkmaz, 2008: 184).

Cemaatin her üyesi, yolun, erkânın talibi, isteklisi, namzedidir. Nasip almadan, musahiplik olmadan, “görülmeden” Kızılbaş cemaatine tam manasıyla girilmiş olunmaz. Köyün içinden olan bile, musahipli olmadan, görülmeden cemiyetin içine tam manasıyla girmiş sayılmaz (Eröz, 2014: 121). Ülkemizdeki Alevi/Bektaşi çevrelerde yalnızca Bektaşiliğin Babağan Kolunda bulunmayan² musahiplik, Bektaşilikte ise, genel olarak yaygın değildir. Buna karşılık Bektaşiler dışındaki Alevi zümrelerde son derece önemlidir, özellikle Tahtacılar da inancın temel niteliklerinden birini oluşturur. Tahtacılar da bu yüzden belli bir yaşa gelmiş her inanç mensubu kendine bir musahip tutmakla yükümlüdür. Bu kurum, topluluk içinde iki ailenin birbiriyle kardeşlik akdetmesini ifade etmekte olup bu şekilde ailelerin karşılıklı yardımlaşmasını sağlayarak sosyal

dayanışmayı hedeflemektedir. Bu haliyle musahiplik, Anadolu Aleviliği içerisinde önemli bir işlevi yerine getirmektedir (Yıldız, 2005: 123-124).

Musahipsiz kişi ceme gelir mi?

Ettiği niyazlar kabul olur mu?

Muhammed Ali yolundan derman bulur mu?

Yine farz içinde farzdır musahip?

(Pir Sultan Abdal'dan aktaran: Türkdoğan, 2006: 83).

Alevilikte talibin (yola girmeye istekli, isteyen), rehberin (yol gösterici) önderliğinde, pir (yaşlı önder, öğütleyici) ya da mürşit (irşat eden, aydınlatıcı, uyarıcı) huzurunda ikrar verme töreninden geçmesine “kardeşlik tutma, musahip kardeşi olma, nasip alma” denmektedir. “Nasip alma” terimi daha çok kent Bektaşilerinde kullanılmaktadır. İkrar, Muhammed-Ali yoluna girmek olarak da adlandırılmaktadır (Kaygusuz, 2004: 7). Musahiplik, bu bakımdan bir tür topluma giriş (*initiation*) törenidir. Musahip veya (sülük) -iki talibin kardeşliği- Alevilikle benzer ortak noktaları taşıyan Yezidilerde de görülmektedir. Mêlikoof'a göre: “Ehl-i Hak'larda âhret kardeşi, Ateşbaği'lerde ikrar sahip adeti gibi bu dünyada Muhammed ve Ali, arş'da Cebrail ve Âdem ilk musahip olmuşlardır” (Mêlikoof, 2009: 86).

Alevi-Kızılbaş topluluklarında, sürekin temel direği “Musahip Tutma Erkânı”, “Görgü” veya “İç Kurbanı” adını alan görgüdür; çünkü Kızılbaş topluluğunun gerçek bir mensubu olabilmek; Cemaatte içtimai bir mevki sağlayabilmek için bu merhalenin aşılması gerekir. Gerçi bu görgüden önce de o köyün, o topluluğun mensubudur; ama esas olgunluk, talibin “musahipli” hale gelmesi ile mümkündür. “Sofıyan Süreği” de denilen Alevilik -Kızılbaşlık -Köy Bektaşiliğinde, Şehir Bektaşiliğinin aksine, musahipsiz erkâna girmek mümkün değildir.³ Bektaşilikte, tarikata girmek isteyen ve layık olan kadın-erkek, evli-bekâr herkes, tek başına “nasip alır”, Bektaşi olabilir. Kızıllaş topluluklarında ise, her şeyden önce Alevi bir ana babadan doğmuş olmak, ancak evlendikten ve kendilerine “musahip” olarak başka bir evli çift bulduktan sonra, topluluğun tam anlamıyla ve resmen mensubu olabilirler (Fığlalı, 2006: 255). Bu bakımdan her Alevi çifti, bir musahip tutmak zorundadır. Bu dört kişilik iki aile Alevi cemaatinin çekirdeğini teşkil eder ve biri birlerine kardeş sayılırlar. Buna “ahiret kardeşliği” denir. Anlaşıldığına göre, bu hem dünya hem de ahiret kardeşliğidir. Türk cemiyetinde, kardeş çocukları evlenebildiği halde, birbirine musahip olanların çocuklarının evlenmemesi, musahip kardeşliğinin ne derece ileri ve köklü olduğunu gösterir. Musahiplerden bir kadın ve diğer taraftan bir erkek ölse, hayatta kalan kadınla erkek evlenemez. Musahip olan erkeklere ‘kardeş’, kadınlara ‘bacı’ denir. Namus ve mal-mülkleri hariç hemen her şeyleri ortak sayılır. Erkân gereği, biri iflas etse, hayvanları ölse, ürünü zarar görse, musahibi derhal imdadına yetişmek zorundadır. Gücüne göre, ona mal mülk verir, para sağlar, yiyecek sağlar. Bunu severek ve töreye dayanan bir iş, bir hizmet olarak yerine getirir. Birbirlerinin gidişini, çocuklarının ahvalini kontrol ederler. Gençlerin kötü yollara sapmaması için, erkândan, yoldan ayrılmaması için göz kulak olurlar. Birbirlerine desteklerler; acıları, tasaları, sevinçleri birlikte paylaşırlar (Eröz, 2014: 125-126). Musahiplik taraflardan biri ölmedikçe bir kere yapılır. Hayatta sadece bir kişi ile yapılır. Evli olunması ve eşlerin de benimsemesi, anlaşması şarttır (Şener, 2010: 176).

Alevilikte musahiplik; ikrar vermenin, inanca girmenin ve toplumsal bir varlık olmanın ilk şartıdır. Alevi anne-babadan doğan her Alevi, talip yani inanca girmeyi talep edendir. Bir talibin, inanca girme talebi ise ancak ikrar vermesiyle mümkündür (Yazıcı, 2014: 735). Alevi ve Bektaşî erkânına girmek ve yola talip olmak Hz. Peygamberin söylediği gibi nefsiyle olan en çetin savaşa başlamak anlamını da taşımaktadır: “En büyük savaş, cihâd-ı ekberdir” (Kaplan, 2011: 121). Onun için Anadolu’nun birçok yerinde taliplere ‘Dede’ler veya ‘Baba’lar tarafından bir yıllık hazırlıkları içeren ‘iptida (bağlanma, başlangıç ve bir işe başlama)’ süresi verilir ve talip gözlemlenir. Eğer nefsiyle olan savaşı kazanma iradesi gösterir ve komşularının haklarını gasp etmezse Ayin-i Cem’e kabul edilir ve Hak-Muhammed-Ali Postunun önünde, yola ikrar verir, kurban keser, lokma dağıtır ve musahip tutar (Çelik, 2014: 89-90).

Tarikat kapısına gelenler, yola girmenin ve yol sürmenin ilk adımı olarak musahip olurlar. Musahipler birbirinin günah ve sevabından sorumludurlar. Etle tırnak gibi bir birlerine yakındırlar. Namus dışında, çocuklarda dâhil olmak üzere her şeyleri ortakdır. Hayatın iyi yanı gibi kötü yanını da paylaşırlar. Musahiplerden biri öldüğü zaman diğeri onun çocuklarına ve aile efradına bakmakla yükümlüdür. Musahiplik bir defa yapılır ve ömür boyu sürer. Musahipler, kimi yörelerde yedi, kimi yörelerde ise on iki göbek bir biriyle evlenemezler (Tekin, 2011: 350). Kan bağı olan amca çocukları, teyze-hala çocukları birbirleriyle evlenebildiği halde musahip çocukları asla birbirleriyle evlenemezler (Şener, 2010: 176). Alevi toplumunun gerçek bir mensubu olabilmek ve sosyal bir mevkii sağlayabilmek için kişinin musahipli hale gelmesi gerekir. Gerçi musahipli olmadan önce de kişi doğuştan Alevidir ve o topluluğun mensubudur. Fakat esas mensubiyet evlendikten ve kendilerine musahip olarak başka bir evli çift bulduktan sonra, topluluğun tam anlamıyla ve resmen mensubu olabilirler. Bu bakımdan her Alevi çifti bir musahip tutmak zorundadır. Musahipler hayatları boyunca birbirlerine destek verirler; acıları, tasaları, sevinçleri birlikte paylaşırlar. Musahip olanların çocukları bile birbirleriyle evlenemezler. Hatta bazı Alevi köylerinin bir diğeri Alevi köyü ile musahipli olduğu ve bu iki köyün insanların birbirleri ile evlenemedikleri bilinmektedir. Bu husus musahip-kardeşliğinin ne derece etkili ve güçlü olduğunu gösterir (Sofuoğlu ve İlhan, 2006: 114).

Alevilik inancına göre musahiplik ilişkisinde iki derece vardır. Birinci derecede ki musahipler, “dava” kardeşidirler. İkinci derecedeki musahipler ise “mana” kardeşidirler. İki derece arasındaki fark, dünya ile ahiret arasındaki fark gibidir (Yazıcı, 2014: 739). Bu farkın nedenleri ve sonuçları şöyle belirtilmektedir: “Özellikle iki musahip birbirlerine canlarını ve mallarını teslim etmeseler, birbirlerinin küfrüne iman getirmezse ve kazançlarını esirgeseler ve acılarını paylaşmasalar, bunlar ancak dava kardeşi olurlar, mana kardeşi olmazlar. Ahirette de birbirine faydaları dokunmaz. Yarın mahşer günü ‘nefsi-nefsi’ (ben, ben) diyenlerden olurlar. Muhabbetleri dünya ile olsa ve aralarına dünya girip de gönüllerine riya gelse emekleri boşa gider. Hz. Peygamber buyurmuştur ki: ‘Dünya bir leştir ve onu isteyenler de köpeklerdir.’ Buna göre tarikat ehli dünyayı terk etmelidir. Evliya dahi olsa dünya peşinde koşan talibe tarikat ehli demek uygun değildir. Dervişlere gereken, hiç yalan söylememek, gıybet yapmamak, kimsenin ayıplarını

araştırmamak, ikrarına sadık olmak gerekir. Eğer bir derviş tarikat erkânına aykırı hareket ederse, tarikat erkânını tamamlayıncaya kadar tevhit sürmesi (Allah’ı anması), eşiyile beraber olması ve erkân sürmesi doğru değildir. Bu durumdayken eşiyile beraber olsa ve çocukları olsa, haramzade olur ve Hak’a isyan edici olur. Böyle kimselerden uzak durmak gerekmektedir” (Kaplan, 2007: 62-66). Yine bu konu ile alakalı olarak araştırmacı Mehmet Yazıcı’nın Seyit Süleyman’dan aktardığı ve musahiplik ilişkilerini dört grupta ele alıp değerlendirdiği bilgiler ise şöyledir:

- (i) Dil musahibi: Bunlar dil ile verdikleri musahiplik ikrarını davranışlarıyla tasdik etmeyenlerdir. Musahiplikleri sözde kalır.
- (ii) El musahibi: Alevilerde musahiplik ilişkisi önemsendiğinden sırf desinler diye musahiplik ilişkisi kurarlar.
- (iii) Mal musahipliği: Musahiplerin ekonomik çıkar için bu ilişkiye girmeleri.
- (iv) Hâl Musahibi: Hakikate uygun, bütün kurallarına uyularak kurulan musahiplik ilişkisidir. Taraflar dille verdikleri sözleri kalpleri ve davranışlarıyla onaylarlar (Yazıcı, 2014: 739).

Belli bir yaşa gelen her Alevi, kendine bir musahip tutmakla yükümlüdür. Musahiplik için en uygun yaş, 18-20’dir. Bu yaşa gelen gencin fiziksel olgunluğa eriştiği ve kişiliğinin oturduğu kabul edilir. Ancak yine de sınırlanmış bir yaş basamağı yoktur; daha küçük ya da daha büyük yaşlarda musahip tutulabilmektedir. Musahip olacak talipler öncelikle gerçekten talip (istekli) olmalıdır, yani:

- (i) Mürşidine, rehberine bağlı; olgun, söz dinler ve güvenilir olmalıdır.
- (ii) Yalandan, dedikodudan uzak durmalıdır.
- (iii) Doğrudan ve doğruluktan ayrılmamalıdır.
- (iv) Dört kapı ve onun koşullarını yerine getirmelidir.
- (v) Toplum içinde dirlik ve birliği sağlamalıdır.
- (vi) Başkalarına kendini sevdirmelidir.
- (vii) Başkalarını sevmeli.
- (viii) Sürekli bilmek ve öğrenmek isteği içinde bulunmalıdır.

Musahip olacak taliplerde aranan koşullar ise genel anlamda şöyledir:

- (i) Her iki musahip adayının ikrar vermiş olması gerekir.
- (ii) Her iki musahip adayının evli olması gerekir.
- (iii) Her iki musahip adayının yolun yasakladığı suçları işlememiş ve yol düşkünü olmamış olması gerekir.
- (iv) Her iki musahip adayının aileleri arasında küskünlük, dargınlık, kan bağı ve iki göbek ötesinde kadar evlilikle kurulan akrabalık bağının bulunmaması gerekir (Korkmaz, 2008: 185-186).

Musahip olacaklar kardeşini (musahibini) kendi seçer ancak bu seçimde kimi ölçütler de vardır. Musahip olacaklarda esasen üç ortak özellik aranır:

- (i) Dil ortaklığı: Musahip olacakların aynı dili konuşuyor olmaları gerekir. Aksi durumda anlaşmaları olanaklı değildir. Çünkü Anadolu bir kültürler mozağıdır ve pek çok dil konuşulmaktadır. Bu bağlamda musahiplik, aynı dili konuşanları yumuşak bir örgütleme içine sokmuş ve kültürlerin

konuşma dillerinin günümüze ulaşmasına aracılık etmiştir.

- (ii) Aile durumu, yaş ve düzey eşitliği: Evlenmemiş biriyle evli birinin; genç biriyle yaşlı birinin; bilgiliyle cahilin; zalimle mazlumun; müşitle müridin; inananla inanmayanın; pirden el almış biriyle pirsizin; sanat ehli olanla sanat ehli olmayanın birbirini musahiplik tutması uygun değildir. Bu bağlamda musahiplik, toplumun aile durumu, yaş ve düzey eşitliği bakımından denklik gösteren kesimlerini, karşılıklı sorumlulukların bağlayıcılığında, yaşamı kucaklama ve düşmana karşı duruş alma anlamlarında ortak bir tavır içine itmiştir.
- (iii) Yaşama yeri birliği: Musahip olanların aynı kentte, aynı köy ya da mahallede oturuyor olmaları gerekir. Sözgelimi bir asker ile bir çiftçinin musahip olması uygun düşmez. Bu bağlamda musahiplik; dertleri, sevinçleri ve duyguları bir olan insanları ortak bir dayanışma içine sokar.

Musahiplik inançta iki kişinin ayrılmaz birliği olarak algılanır. Bir musahip musahibiyle bir bakıma yaşam boyu sürecek bir birlik oluşturur. Musahibi Hak'a yürümüş olan musahiplik andı içerek yeniden musahip tutamayacağı için ömür boyu yalnızdır. Musahiplik kurumu, toplumsal örgütlenmenin ilk halkası olduğu için; anlaşmalarına zaaf getirmesi söz konusu olan durumlarda da uygun görülmemiştir. Çünkü andını bozmak durumunda kalanlar (ikrarından dönenler); inançta Muhammed-Ali yolundan ayrılmış kabul edilir. Bunların işleri bozuk, sonları karanlıktır; Dört Kapının sürgünü, Kırk Makamının da lanetlisidirler. Musahip olacak kişilerin baba, ana ve eşlerinin de bu durumu onaylamaları gerekir. Bu nedenle iki kişinin evlenmeden önce musahip olmaları doğru bulunmaz. İleride eşler arasında çıkacak bir anlaşmazlık, andın bozulmasına yol açabilir (Korkmaz, 2008: 186-187). O nedenle de Dede, musahip olacılara özellikle şu nasihatlerde bulunur: “Birbirinize ölünceye kadar yardımcı olacaksınız, Yalan söylemeyecek ve haram yemeyeceksiniz, Elinize, belinize ve dilinize sahip çıkacaksınız, Birinizin günah ve hatalarından diğeriniz sorumludur. O sebeple birbirinizin suç işlemesine de engel olacaksınız”. Bir Alevi yerleşmesinde örneğin herkesin musahip olduğu düşünülürse ve musahiplerin de bu ilkelere bağlı yaşamı olursa, gerçekten o yerleşme de toplumsal anlamda birliğin, kardeşliğin, hoşgörünün, toplumsal barışın ve iktisadi bölüşümün hakça yapıldığı bir toplumsal yapı oluşmuş olur” (Şener, 2010: 177). Böylece bireyler arasında sağlanan bu manevi bağlarla toplumsal birlikteliğin temeli oluşturularak, Aleviliğin sevgi esaslı tasavvuf anlayışına uygun şekilde de bir yaşama kültürü oluşturulmaktadır.

2. Musahipliğin Tarihsel ve Teolojik Kökenleri

Geleneksel Alevilikte musahiplik, köken olarak önemli ölçüde Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin hicret sonrasında kardeş olmalarına dayandırılır. Yazılı ve sözlü kaynaklarda, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin ne zaman ve nerede musahip olduklarıyla ilgili olarak üç farklı anlatım yer almaktadır. Bunlar: Miraç, Medine Muahedesi ve Gadir-î Hum Olayıdır. Bazı anlatımlarda, Hz. Muhammed'in Miraç dönüşünde, henüz yeryüzüne inmeden katıldığına inanılan Kırklar Ceminde, bazıları Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde, Medine'de bir Mekkeli ile bir Medinelili

kardeş ilan ederken (Medine Muahedesi), bazıları da Hz. Muhammed'in Veda Haccı dönüşünde Gadir-î Hum denen yerde yaptığı konuşmada Hz. Ali ile musahip olduğunu açıkladığı bilgisi verilmektedir. Bu aşamada ilk olarak, “Bu kaynaklardan hangisi doğrudur? Ya da üçü de doğru olabilir mi?” soruları akla gelmektedir. Her üç anlatımın ortak noktası Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin musahip oldukları ve musahiplik geleneğinin bununla başladığıdır. Bu durum, soruların cevaplarına, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin Alevilik inanç sistemindeki yerlerinin tahlil edilmesiyle ulaşılabileceğini göstermektedir. Alevilik inancında, Muhammed ile Ali Allah'la birlikte anılır. Bundan dolayı, Alevilikte *besmele* olarak da kullanılan Hak/Allah-Muhammed-Ali üçlemesi Aleviliğin özü ve özeti (Yazıcı, 2014: 740-741).

“Hz. Muhammed'in, Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında, beraberinde gelen göçmen muhacirlerin, maddi hiç bir varlıkları yoktu. Medine yerlileri (Ensar) Hz. Muhammed için mallarını, canlarını seve seve vereceklerine yemin etmişlerdi. Fakat gelenler yalnız Hz. Muhammed ile gelen göçmenlerden ibaret değildi. Gelenlerden kimisi de Mekke'deki diğer köy ve kasabalarda olan Müslümanlardı. Bu Müslümanlarda putperest müşrikler tarafından baskı ve zulüm gördükçe oralardan kaçarak akın akın Medine'ye geliyorlardı. İki sene içerisinde Medine'ye gelen göç, Medine yerlilerinin bir kaç katına ulaşmıştı. Bu göçmenlerin gelmesi, Medine'de iki farklı toplumu meydana getirmişti. Biri evi barkı olan, varlıklı toplum, ikincisi; yatacak yeri dahi olmayan ve üretime en ufak bir katkıda bulunamayan, yalnız tüketici ve fakir bir toplum. Hz. Muhammed, Medine'ye hicret ettikten sonra, bir yandan halkı Müslüman olmaya davet ederken, diğer bir yandan da Mescidi Nebevviye'nin yapımı ile meşgul olmuştu. Mescidin bitmesi için kendisinin de bedenen çalıştığını tarihler yazar. Diğer bir taraftan da, kızı Fatıma'ya talip olanlarla ilgileniyordu. Bunlar yetmezmiş gibi Ebu Sufyan 30 bin kişilik bir ordu ile Medine'nin üzerine gelmişti (Bedir Savaşı). Hazreti Peygamber açısından Medine'deki ilk iki senenin hayli sıkıntılı ve zor geçirmesinin temel sebeplerinden biri de Bedir Savaşı olmuştur. Neticede de Peygamber Efendimiz, kızı Fatıma'yı Hz. Ali ile evlendirmiştir. Mescidi Nebevviye'nin yapımını bitirmiş ve 30 bin kişilik Ebu Sufyan'ın ordusuna karşı, 3 bin kişilik sivil halk ile Bedir Savaşını da kazanmıştır. En önemlisi de Medine ve civarında olan halkın birçoğuna Müslümanlığı kabul ettirmişti. Böylece halkın sevgisini, güvenini ve itimadını kazanmıştı. Fakat bu zaman içerisinde de Medine'de büyük bir yoksulluk baş göstermişti. Hz. Muhammed, bu yoksulluğa çare aramak için derin derin düşünürken, tam bu sırada şu ayetler nazil olmuştur: “İyilik karşısında önceliği kazanan Muhacirler ile Ensar'dan Allah hoşnut olmuştur. Onlar da Allah'tan hoşnuturlar. Allah, onları mükâfatlandıracaktır” (Tövbe / 100). “Şüphesiz müminler birbirleri ile kardeşirdirler. Dargin olan kardeşlerinizin aralarını düzeltin ve yardımlaşın. Allah'tan sakının ki esirgenesiniz.” (Hucurat / 10). “Onlar ki inanıp hicret ettiler ve mallarıyla canlarıyla Allah yolunda savaştılar ve onlar ki (Hicret edenleri) barındırıp yardımda bulundular; işte bunlar, birbirlerinin dostu ve yardımlar... İnkâr edip küfre sapanlar ise birbirlerinin dost ve yardımlar. Eğer böyle yapmaz (birbirinize dost ve yakın olmaz)sanız, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat meydana gelir” (Enfal / 72-75). Bu ayetler Hz. Muhammed'e bir kurtuluş yolu oluyor. Hz. Muhammed de Allah'ın ona gönderdiği bu kutsal

buyruğu yerine getirmiş ve tüketici olan büyük göçmen (muhacir) gücünü, üretici güce çevirmekle ekonomik sıkıntıyı da ortadan kaldırmıştır. Elde ettiğimiz kaynaklara göre Peygamber Efendimiz, ilk günde doksan çift Ensar ile Muhaciri kardeş yapmıştır. Bugün elimize geçen kaynaklardan, Medine’de Mescid-i Nebevviye’de meydana gelen ‘musahiplik olayında’, birbirleri ile musahip (kardeş) olmuş 38 kişinin isimlerini verebiliyoruz. Bu kişilerin en başında Hz. Muhammed (s.a.v) ve Hz. Ali (r.a.) gelmektedirler” (Tur, 2012: 640-642).

Müslümanların birbirleriyle kardeş olmaları, Kur’an ilkelerinin en önemlisi idi. İşte Hacı Bektaş Veli, Hazreti Peygamberin Mekke’den Medine’ye göçtüğünden sonra yanında giden ve sonradan göçenlerle (Muhacirlerle) Medinelileri (Ensar’ı) birbirleriyle kardeş yaptığı gibi, İslâmiyet’teki bu kardeşlik kurumunu düzenlemeye koyulmuştu. Alevilikteki düsturları açıklarken, “Birinci kapı, musahiplik kapısıdır” derken, bunun talip için en üstün kapı sayılacağı anlatılmak istenir. Aleviler bu hususu bir Peygamber ve Kur’ân emri olarak kabul ederler. Anne ve babalar, çocuklarının seçtiği musahibe karşı saygılı ve şefkatli davranırlar (Yaman, 2013: 220).

Buyruklarda da musahipliğin tarihsel kökeni birçok bağlamda anlatılmaktadır. *Risâle-i Şeyh Saîfî*’de marifetin beşinci makamı olarak musahiplik zikredilir. Musahiplik Muhammed-Ali’den kalmıştır. Burada musahipliğin Hz. Muhammed ve Hz. Ali’den kalışı şu şekilde anlatılmaktadır:

“Hz. Peygamber’in son haccından dönüşte Cebrail, ‘*Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan Onun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirlerin topluluğuna rehberlik etmez.*’⁴ ayetini getirir. Bunun üzerine Hz. Muhammed ashabına bir minber hazırlamalarını ister, minber olacak kereste bulamayınca deve palanından minber hazırlarlar. Minbere çıkan Hz. Muhammed, Hz. Ali’nin elinden tutar ve insanlara hitaben, ‘Ey insanlar! Ben sizin efendiniz değil miyim?’ diye sorar. ‘Evet, öylesin’ cevabını alınca Hz. Ali’ye döner ve ‘Ya Ali! Ben ilmin şehriyim, sen de kapısısın’ der ve Hz. Ali’yi kendisine musahip kılar. Bu esnada cennetten bir gömlek getirmiş olan Cebrail gömleği verir. Hz. Ali gömleği giyince Hz. Peygamber ‘Etin etimdir, bedenim bedenimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur’ der. Daha sonra yine Hz. Muhammed, ‘Ben sendenim, sen bendensin, tüm peygamberlerin çocukları kendi sulplerinden geldi, benim çocuklarım senin sulbundan gelsin’ der. Daha sonra Hz. Peygamber ve Hz. Ali o gömleği beraber giyip, bir baş bir ten olmuşlar, ikinci kere giydiklerinde iki baş, iki ten olmuşlar, son bir kez daha giydiklerinde başta ve tende bir olmuşlardır” (Kaplan, 2011: 203-204). Aynı yazmada kardeşlikle ilgili bir de şöyle bir anlatım mevcuttur: “İslâm ortaya çıkıp, Müslümanların sayısı çoğalınca inananların bir araya gelip, yol, erkân ve irşat yürütülebilmeleri için Hz. Peygamber’in emriyle bir ev, toplanma yeri olarak düzenlenir. Hz. Resul’ün emriyle Hz. Abbas tüm müminleri o eve davet eder. Hz. Ali ve tüm inananlar eve vardıklarında, Hz. Peygamber Hz. Ali’nin elinden tutar ve ‘Ey kardeşim Ali!’ der ve Hz. Ali’yle kardeş olurlar. İşte bu sebeple müminler birbirlerine ‘kardeş’ diye seslenirler” (Kaplan, 2011: 203-205).⁵

Gölpınarlı ve Gökçeler’de (yazmalarında) musahip tutmanın Hz. Muhammed’den kalan bir sünnet olduğu söylenir. Bu yazmalarda musahiplik olayı, İmam Cafer-î Sadık’ın Hz. Ali’den rivayetiyle yukarıdakine benzer bir anlatımla, fakat daha ayrıntılı bir şekilde betimlenir:

“Bu olay Hz. Peygamber’in son haccından dönüşünde Bedri Huneyn denilen konaklama yerinde sabah namazını kıldıktan sonra olmuştur. Mâide Suresinin ‘*Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan Onun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır*’ ayeti nazil olduktan sonra minber hazırlanmış, odun bulamayınca toplam yirmi sekiz deve palanından bir minber hazırlanmıştır. Yedişerli üst üste konan bu palanlar sağlı-sollu yerleştirilmişlerdir. Hz. Muhammed, minberin üzerine Hz. Ali’yi de davet etmiş ve ona ‘Ya Ali! Gel sen benimle biat eyle, ashop seninle biat eylesin, her kim senin biatinden yüz döndürürse benden yüz döndürmüş gibidir. Ve her kim benden yüz döndürürse Allah’tan yüz döndürmüş gibidir. Her kim Allah’tan yüz döndürürse ezel ve ebed giriftâr-ı nâr-ı tuzah ola’ der. Hz. Ali minbere çıktığında Hz. Muhammed elinden tutar ve ‘Ey insanlar! Ben size nefsinizden daha değerli değil miyim?’ der, evet cevabını alınca ‘Ben kimin efendisiysem, Ali de onun efendisidir’ diyerek Ali’yi kendi kaim makamı tayin edip, ona itaati asil ashaba vacip kılar. Çünkü Yüce Allah, ‘Allah’a itaat edin, Resul’e itaat edin ve sizden emir sahiplerine itaat edin’⁶ diye buyurmuştur; dolayısıyla Ali’ye itaat vaciptir. Daha sonra Hz. Peygamber birkaç hadis-i şerif daha irat etmiştir: ‘Ben ilmin şehriyim Ali de kapısıdır’, ‘Ben ve Ali bir nurdanız’, ‘Ya Ali! Sen bana Musa’nın yanındaki Harun gibisin, ancak benden sonra peygamber gelmeyecektir’, ‘Ya Ali! Âdem peygamber zamanından bu deme gelince cemi enbiyanın evladı kendi sulbünden geldi benim evladım senin sulbundan gelsin’ der” (Kaplan, 2011: 203-205).

Daha sonra mübarek kuşağını açar ve Muhammed-Ali bir gömlek içinde girip ikisi bir yakadan baş gösterirler. O zamanda Hz. Peygamber, “Etin etim, bedenim bedenim, kanın kanım, ruhun ruhum, sen bendensin ben sendenim” der. Daha sonra müminlere “Şimdiye kadar küçük cihat (gazay-ı sağır) yaptık. Artık büyük cihat (gazay-ı kebir) yapalım” der ve büyük cihadın nefisli mücadele olduğunu açıklayarak “Siz de birbirinizle kardeş olun, bizim gibi dirlik birlik içinde olun” der ve sonra “Allah’ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, ona eziyet edene eziyet et” der ve minberden iner (Kaplan, 2011: 205).

Alevilikte musahipliğin kaynağını Eski Türk kültüründe arayanların ortaya koydukları delillerle de musahipliğin kaynağı Asya olarak görülmektedir. İskitler’de (Saka) ileri ölçüde bir “kardeşlik” vardır. Bu örgütlenme Harezmi’de de yaygındır. Asya ve Şamanlık kökenli olan “musahiplik”, Oğuzlar yoluyla Ahilere geçmiş, oradan da Alevilere geçmiştir (Öz, 1997: 108; Bal, 2004: 68).

Kaşgarlı Mahmud’un; *Divanü Lûgat-it-Türk*’ünde musahibe yakın bir âdete rastlanmaktadır. Eserde her tacir ve her zanaatkârın “bitse” adı verilen bir ortağının bulunduğunu belirtmektedir. Bu bir ortağı, yani bir musahibi olma âdeti, Anadolu meslek birliklerinde olduğu gibi, Alevilerde de vardı. Her zanaatkârın bir ortağı bulunurdu. Bu adet meslek birlikleri kökenlidir, fakat Alevilerde, dinin gerektirdiği bir tören şeklini almıştır (Melikoff, 2009: 48). Ahiliğe katılmak

isteyen acemi çırağın yola katılırken kendisine öncelikle bir ata bulması gerekir. Bu, Alevilikteki “rehber”in karşılığıdır. Sanırsız ki bu durum Ahilikten Aleviliğe geçmez. Yine fütüvvet yolunda ilerlerken kendisinden daha kıdemli olan naziller arasından iki de yol arkadaşı seçecektir. Bu olay da Aleviliğin bir kesimine “musahip”lik olarak geçmiştir. Horasan’dan, Anadolu’ya gelen bu Ahi kuruluşlarının yol kardeşliği olayının tek biçimi ile (bir kardeş) gazilere geçtiğini, gazaya giden erlerin çocuklarını yol kardeşlerine emanet ettiği bilinmektedir (Birdoğan, 1996: 20).

Alevilik inancındaki musahiplik, eski Türklerin kültür değerlerinin, İslâm ile tanıştıktan sonra dinî bir muhtevaya bürünerek Türkmen Alevilerinde yaşatılması olduğu da iddia edilmektedir. Musahipliğin kökeni konusunda eldeki kaynaklar göstermektedir ki, bu uygulama dini ve kültürel uygulamalara dayanmaktadır. Musahiplik töreninin (erkânı) Aleviliği ve geleneksel Alevi toplum yapısının iç organizasyonunu anlamamızı sağlayacak birçok veriyi sunduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler şöyle maddelendirilebilir (Yazıcı, 2014: 744-745):

- (i) Bireysel ve sosyal hayatın, Allah’ın ve nurdan varlıkların nezaretinde sürdürüldüğü geleneksel Alevilikte, zahir (açık, dünyevi) olan ile batın (gizli, uhrevi) olan iç içedir. Dünyevi ve uhrevi olanın bütünlüğü en iyi şekilde musahiplikte ortaya çıkmaktadır.
- (ii) Geleneksel Alevilikte musahiplik kurumu, seyitlik ve yol düşkünlüğü kurumlarıyla etkileşim içinde, sosyal yapıyı bütün unsurlarıyla birbirine kenetleyen, toplumsal kontrollü ve sosyal bütünlüğü sağlayan temel toplumsal kurumdur.
- (iii) Topluluğun yetişkin ve inanca girmeye hazır olduğunu beyan eden üyeleri için musahiplik töreni yapılır. Bu törende, birlikte inanca girmek için birbirlerini musahip olarak seçmiş eşler (aileler), inancın doğruluğuna inandığını, bireysel ve toplumsal sorumluluklarını kabul ettiklerini Seyidin (Dede’nin ve toplumun diğer üyelerinin) şahitliğinde ilan ederler. Musahipliğin gereklerini yerine getireceklerini ilan ederek ikrar veren musahipler, birbirlerinin şahitleridir ve birbirlerine gönülden teslim olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin musahipliği örneğinde olduğu gibi samimiyetle ‘bir’ olmazlarsa ‘Kırkı bir, biri Kırk’ olan Kırklar’ın kardeşleri mertebesine ulaşamazlar ve onların rızasını kazanamazlar.
- (iv) Topluluğa doğum yoluyla katılmış taliplerin inanca ve topluma kabul edilmeleri için yapılan musahiplik töreninde; evli iki yetişkin erkeğin, inancın gereklerini yerine getireceklerine dair birbirlerine kefil olmak üzere aralarında anlaşmalarını, ikrar verdiklerini, törende hazır bulunanların da onların ikrarlarına şahitlik etmeleri, törende eşlerinin de yanlarında bulunması Aleviliğin, aile/toplum merkezli ve kadını dışlamayan fakat ataerkil karakteri de açık olan bir inanç sistemi ve toplumsal yapı olduğunu ortaya koymaktadır.
- (v) Musahip aileler, musahipliğin inançla ve topluma ilgili sorumluluklarını yerine getireceklerini ilan ederek içinde yaşadıkları topluluğa açık bir kimlik sunmaktadırlar. Toplumun üyeleri arasında işbirliği sağlayan ahlaki zemini de içeren bu sunum, ortak

sorumlulukların yerine getirilmesi ve ortak yaşamın güvenliği için gereklidir.

- (vi) Musahip bireyler, kendilerini inancın ideal örnekleri olan Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin kardeşliği ile özdeşleştirerek psikolojik tatminin yanında uhrevi ve dünyevi/toplumsal güven de sağlamaktadırlar.
- (vii) Musahiplik töreniyle inanca kabul edilen bireyden boyun eğmesi, itaat etmesinin istenmesine karşılık kişinin sosyal yönden ve inanç açısından kendini güvende hissetmesi sağlanmaktadır.
- (viii) Geleneksel Alevilikte, musahiplik bağlamında kurumsallaşmış ilişkilerde, üzerine ittifak edilmiş ahlaki değerler belirleyici olmaktadır. İnançla şekillenmiş bu değerler, aynı zamanda Alevi bireylere özgü tutum ve davranışları da belirlemektedir.
- (ix) İnanç birliğinin toplumsal dayanışma ve sosyal kontrol mekanizmasına yaptığı katkıyı gösteren musahiplik kurumu, ancak geleneksel Aleviliğin tarihi koşulları ve manevi atmosferi içinde anlaşılabilir.
- (x) Yukarıda verilen musahiplik kurumu merkezli analiz ve değerlendirmelerle, geleneksel Alevi topluluklarının inanç birliğine dayalı sıkı cemaat yapısı ile varlığını sürdürdüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Bu örnek, aynı zamanda geleneksel toplumların dayanışmacı toplumlar olduklarını, dayanışmanın niteliğini ve törenselliğini de daha çok ihtiyaçların belirlediğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

“Alevilik-Bektaşilikte musahiplik önemlidir. Özellikle geleneksel hayatta yüz yüze ilişkilerin ve duygusunun hâkim olduğu dönemlerde, Alevilik içinde musahiplik önemli rolleri de ifa etmiştir. Çünkü Alevilerin içinde bulunduğu şartlar ve hayat tarzı sosyal dayanışmayı, yardımlaşmayı ön plana çıkarmıştır. Musahipliği, araştırmacılar Türk toplumunun dayanışma ve yardımlaşma anlayışına bağlamaktadırlar. Ancak bu anlayış, İslami bir yorumla da kutsiyet kazanmaktadır. Böylece musahiplik dini bir muhtevaya bürünmektedir. Musahipliği Türk kültürü ve hayat tarzı ile İslami yorumun dışında, başka yönlere çekme gayreti ve farklı unsurlarla açıklama tarzı Aleviliği etnisite ile açıklama çabalarından başka bir şey değildir” (Dönmez, 2016: 154). Çıkış kaynağının bir yönünü de eski Türk törelerinden alan musahiplik, İslâm ahlâkından da oldukça etkilenmiş ve Hz. Muhammed ile Hz. Ali Efendilerimiz birbirlerine olan sevgilerinin de uygulamadaki “modeli” olmuştur. Bu açıdan da musahiplik, yaşatılması ve gelecek kuşaklara öğretilmesi gereken ahlâkî bir eylemler bütünü de ifade etmektedir.

3. Musahiplik Erkânında Yaş Sınırı Veya Aklî / Ahlâkî Olgunluk

Belli bir yaşa gelen her Alevi, kendisi bir musahip tutmakla yükümlüdür. Musahiplik için Alevi geleneğinde en uygun yaş, 18-20’dir. Bu yaşa gelen gencin fiziksel olgunluğa eriştiği ve kişiliğinin oturduğu kabul edilir. Ancak yine de sınırlanmış bir yaş basamağı yoktur; daha küçük ya da daha büyük yaşlarda musahip tutulabilmektedir (Korkmaz, 2008: 185). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğunda* musahiplik yaşı ile ilgili şu ifadeler kullanılmaktadır: “Bir kimse 15’inden 20’sine varamayınca dünya mülkünden bir şey satamaz.

20'sine girmeden satarsa biati sahih değildir. Sonra geri almağa kadir olur. Bir talip musahip olsa sinni 20 olmayınca erkân değildir. Bir adam 20'sine varınca evvelki farz ona bir rehber eteği tutmak, saniyenden bir pir, salisen bir mürşit, Rabia'n bir musahip bulup ikrar vere" (Atalay, 2011: 68-69). "Buna rağmen yaş konusunda kesin bir tavır yoktur. Alevi toplumu içinde yetişmiş, Alevi ana-babanın terbiyesi altında büyümüş, telkinlerini almış on-on iki yaşlarında bir çocuk, talip olarak yola girmek için pir huzuruna çıkarılabilir. Ana-baba yol-erkân konusunda gerekli bilgi donanımında değilse bile, bu görevi zaten mürebbi (terbiye eden, yetiştiren) yerine getirir. Hiyerarşiyi azaltmak için olacak, çoğu kez bunu rehber üstlenir. Olur ya talip olmaya özenmişsin, talip olmak için yola giren bir başka cana özenmişsindir. Öyle hiç bir şey bilmeden, yol-yordam öğrenmeden girilmez. Mürebbisinden, rehberinden öğüdünü iyi almış olmalıdır. Çünkü orada bir kişilik kazanacak ve ev kuracaktır" (Kaygusuz, 2004: 8-12).

"Kul Himmet on yaşında bir talibi akıl balığ kabul edip, musahip tutmasını istiyor. Asıl gerçeğe varmanın, yani hak yolunun gerçeğine, tüm sırlara yirmi yaşının olgunluğuyla ulaşabileceğini de ekliyor. Otuzunda ise mürşide varır yeter, yetişir. Bedri Noyan Dede Baba 18 yaşından sonra musahip olunur diyerek bir alt sınırdan söz ederken, Şarkışlalı Ali Özsoy Dede 15-16 yaşlarında 'kardeşlik' tutulabileceğini rahatlıkla açıklamaktan geri kalmıyor. Bizim gözlem ve uygulamalarımızda da 'kardeşlik' 12 yaşlarında başlıyordu. Görüldüğü gibi 16. yy. Alevi ozanlarından ve Pir Sultan'ın talibi Kul Himmet'in belirlemesine göre musahip olmanın yaşı 10'da başlıyor. Anlaşıldığı üzere, birçok kimselerin araştırma ve yapıtlarında ileri sürdükleri gibi Muhammed - Ali Yoluna girmek, yani ikrar verme töreninde geçmek için evli olma koşulu, zorunluluğu yoktur. Evli olarak hanımlarıyla birlikte 'dört can bir can olup' rehberin önderliğinde pir-mürşit huzurunda ikrar vererek 'kardeşlik' tutacakları, yani musahip olacakları gibi, bekârken bu erkânı yerine getirmiş olanlar, evlendiklerinde eşleri kendiliğinden 'kardeşlik, bacılık' durumuna girer, 'yol kardeşi' olurlar. Ve görgü ceminin diğer törenlerine hep birlikte katılırlar. Özellikle kırsal kesim Alevileri arasında musahip kardeşler birbirlerine 'bacılık, kardeşlik' diye hitap ederler, adlarını söylemezler. Birbirlerinin ana-babalarına 'analık-babalık' derler. Çocukları birbirlerine kardeş saydıklarından aralarında evlilik söz konusu değildir. Onlar hakkında 'oğulluğum, kızlığım' diye konuşurlar. Zorunluluk olmamakla birlikte musahipler, bu 'yol akrabalığının' sürmesini arzu ettiklerinden genellikle oğullarının birbirleriyle 'kardeşlik tutmalarından' yanırırlar ve telkin ederler. Ama akıl balığı olduğunda bir başkasını seven ve onunla kardeşlik tutmaya karar veren oğlu kimse zorlayamaz." (Kaygusuz, 2004: 12-13).

*Murtaza Ali'yi candan seversen,
Aç gözün, canın gafletten uyandır,
Musahipsiz ile durma oturma,
Bir içim su içersen külli ziyandır.*

(Şâh Hatayi'den aktaran: Yaman, 2013: 223).

Saha araştırmalarından elde ettiğimiz ortak kanılardan biri de musahiplik erkânına kabul edilecek taliplerin "aklı ve ahlâkî olgunluğa erişmiş" olması gerekliliğidir. Bu nedenle, musahiplik erkânında talibin yaşından daha çok olgunluğu /

kâmilliği gözlemlenmektedir ve hem rehberler hem de mürşitler tarafından bu talibin erkânın gerektirdiği sorumlulukları taşıyıp, taşıyamayacağına dair karar verilmektedir. Talibin manevi eğitim sahası içerisinde ne kadar sürede yetiştiği ve yol'un kurallarını yaşatıyor hale gelmesi de yine manevi eğitimcilerin (pir ve mürşitlerin) gözetiminde yürütülmekte olan bir süreçtir.

Alevilikte esas itibarıyla 'ergenlik' dediğimiz fiziksel olgunluğa erişme çağının manevi bir karşılığının olduğu da ifade etmemiz gerekmektedir. Talibin yaşı kaç olursa olsun eğer ikrar verip de musahiplik kavline girmemişse henüz 'ergenlikten çıkmamış sayılması' bunun en büyük ispatıdır.

4. Sonuç

Tarihsel süreçten günümüze kadar varlığını devam ettiren Alevilik inancının en önemli erkânlarından biri olarak kabul edilen musahiplik erkânı, Alevilik inancının yaşadığı bölgelerde ve ocak yapılanması içerisinde uygulanmaya devam etmektedir. Şehirleşmenin yoğun olarak yaşandığı 1960'lı yıllardan günümüze kadar değişen dede-talip ilişkileri içerisinde kimi zaman farklı ocağın dedeleri önünde gerçekleştirilen bu erkân, toplumsal bağları ve manevi güçleri pekiştirmesi açısından da son derece önemli bir erkândır. Bireyin (talibin) Alevilik inancına mensubiyetini göstermesinin toplumsal karşılığı olarak da görülen bu erkân, iki ailenin veya iki bireyin (talibin) (cem meydanında) bir kefene sarılarak "bir" olmalarını dolayısıyla da "tevhit inancına" uygun olarak yaşamlarını sürdürmelerini amaçlamaktadır. Böylece kan bağından doğan akrabalıklardan farklı olarak oluşturulan bu manevi akrabalık bağıyla insanların birbirlerine gönüllerini açmaları ve dayanışma-paylaşma duygusuyla hareket etmeleri öngörülerek, dinimizin manevi dokusuna da denk gelen bir yaşama biçiminin toplumsal yaygınlık kazanması sağlanmaktadır.

Musahipliğin doğuşuna ilişkin olarak sunulan tarihsel veya teolojik kaynaklı görüşlerin ortak noktası, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Hz. Ali'nin (r.a.) "kardeş (musahip)" oldukları yönündeki yaygın görüştür. Her ne kadar musahiplik erkânının uygulamasında Aleviliğin ve Bektaşiliğin bazı erkânlarının uygulama konusunda farklı yönleri bulunsu da (bkz. 3 nolu açıklama) ortak payda bu erkânın olduğu ve bunun toplumsal kabulü bireye uygulandıdır.

Alevi toplumunda genel olarak evlilik eşiğinden geçildikten sonra gerçekleştirilen musahiplik erkânı, Bektaşî toplulukların da ise evlilik öncesinde (bireylerin tek başına) uyguladıkları bir erkân olarak yaşatılmaktadır. Bu yönüyle Alevilik ile Bektaşîliğin manevi eğitim açısından farklı programlar uyguladıklarını ifade etmemiz gerekmektedir. Çünkü Alevi topluluklarda kişiler eşleriyle (aileleriyle) musahip tutabilirlerken, Bektaşîlikte ise bireyler birer fert olarak bu erkânı uygulamaktadırlar.

Alevi ve Bektaşî topluluklarına mensup her bireyin bu erkânı uygulaması ve bu erkândan doğan maddi-manevi tüm müeyyideleri yerine getirmesi gerekmektedir. Yol Uluları olarak adlandırılan pir veya mürşitlerin uhdesinde yürütülen musahiplik erkânı ve devamında ki süreçler, belli bir yaşa ve akli olgunluğa erişen her Alevi veya Bektaşî ferdi sorumluluk altında tutmakta ve bu sorumluluktan doğan

eylemlerin yerine getirilmesi hususunda da yaptırımlar uygulanmaktadır.

Notlar

¹ Musahibe, “ahretlik” de denir. Musahibin babasına “Ahret Baba”, annesine de “Ahret Ana” denir. (M. Naci Orhan Dede’den aktaran Eröz, 2014: 121).

² Burada araştırmacı Piri Er’in şu tespitleri dikkat çekicidir: “Bektaşiliğin Babağan Kolunda musahipliğin bulunmayışında bu koldaki mücerretlik kavramının ve Hacı Bektaş Veli’nin de mücerret olduğu inanınin etkili olmuş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Zira musahiplik için aranan şartlardan birisi de, evli olmaktır” (Er, 1998: 39). Mücerret dervişlik kolu olarak doğan Bektaşiliğin Babağan Kolunda musahiplik yoktur, genelde Bektaşilikte ise yaygın değildir. Buna karşın Tahtacı Alevilerinde musahiplik son derece önemlidir. Tahtacılar da musahiplikten sonra üç aşamanın daha bulunduğu görülür. Hz. Ali’nin yaşadığı olgunluk basamakları olarak algılanan ve yol’da ‘Dört Kapı’ adıyla bilinen bu aşamalar şu şekilde sıralanır (Korkmaz, 2008: 184-185): 1. Musahiplik: İkrar vermiş, evli insanların yaşam boyu dayanışması olarak algılanır; Hz. Muhammed- Hz. Ali ile temsil edilir. 2. Aşinalık: İki musahiplinin yarattığı dayanışma kurumu olarak yaşama geçer; Hak’la dost olmak olarak algılanır; söyleneceye göre Hz. Ali adına davranan, peygamber olduğunu söylediği için Kırklar Meclisine alınmayan Hz. Muhammed’e yol gösteren ve Onun Kırklar Toplantısına katılmasını sağlayan Veysel Karani’nin anısına Hz. Ali-Veysel Karani ile temsil edilir. 3. Peşinelik: İki aşinanın yarattığı dayanışma kurumu; Mecusi bir Hıristiyan iken Müslümanlığı seçen, sürekli gerçeği arayan ve en sonunda Boz Atlı Hızır olarak algıladığı Hz. Ali’yi bulan Selmân-ı Farişi [Selmân-ı Pak] anısına Hz. Ali-Selmân-ı Farişi ile temsil edilir. 4. Çiğildaşlık: İki peşinenin yarattığı dayanışma kurumu; Tanrı’nın müdahalesi dışında canlı cansız her oluşumu sağlayan kurucu nesnelere en üst basamağında yer alan toprakla özdeşleşme olarak algılanır. Ulaşılmaması çok zor bir aşama olarak inanca taşınır. Bu nedenle yalnızca Hz. Ali tarafından yaşandığına inanılır. Toprak-Hz. Ali ile özdeşleşmesi nedeniyle toprağın babası anlamında ‘Ebû Tûrab’ adını alan Şâh-ı Merdan Ali ile temsil edilir.

³ Cem’lere Bekâr veya Evli Girmek: “Genellikle İç ve Doğu Anadolu Alevileri Görgü Cemlerine (Musahip Tutma Erkânı) dulları ve bekârları almazlar. Musahip tutma olayının belirgin yanı, musahiplerin evli olmalarıdır. Düşkünlük olayını anlatırken belirtmiştik. Kimi yerlerde yol kardeşi olacak canlar bir yorganın altında kardeşlerinin biri öbürünün eşi ile yüz yüze yatar ve onun davranışlarına bakılarak yargıya varılır. Görüşüğümüz bütün Alevi Erenleri, belirttiğimiz bölgelerde ceme girebilme koşullarından birinin evli olmak olduğunu söylediler. Tahtacılar da ise ikrar alma töreni gençler daha evlenmeden yapılabilir. Onlarda ikrar alma töreninin dışında musahip olma töreni var. Bunda evli olmayı koşulluyorlar. Ancak, Çamşılı Dedelerinden Ali Metin (Divriği-Şahi köyü) Dede’den yöredeki derlemelerimize ters gelen konular edindim. Ali Metin, konuyu çok iyi bilen, deneyimli bir Dede. Onun anlattığına göre “20 yaşından küçük olanlar musahip alamazlar. 20 yaşından büyük kim olursa olsun, bekâr bile olsa musahip alabilir.” Gene şöyle anlattı: “Biz, bekârı ceme alırız. Biz de müteehil de haktır, mücerret de...” Çamşılı bölgesinde musahipler evli ise yeni dağ bağlanmış bir post üzerine bir beyaz bez seriliyor ve ceme öyle giriliyor. Burada bir konuyu öyle vurgulamak istiyorum. Ali Metin Dede’nin anlattığına göre Musahip Tutma ile Görgü Cemleri ayırdır. Görgü Cemlerinde dargınlıklar giderilir ve duruşmalar yapılır. Musahip tutulmasından bir yıl sonra o bir yılın hesabı için görgü düzenlenir” (Birdoğan, 2013: 301-302). “... Merasim sürüp giderken bir bacı (cem törenine katılan kadın) eşige niyaz edip

döşeği getirir ve : ‘Hayır himmet eyleyin’ deyip döşeği yere serer ve üzerinde dârâ durup hayır duası alır. Rehber ise kurban sahipleriyle içeri girer. Musahip olacak kimseler, bacılarıyla (eşleriyle) (ikişer ikişer) birlikte dörtlü bir gurup oluştururlar. Bunlara rehber de katılmak suretiyle beşi de eşğin sağına ve soluna niyaz ederler. Sonra sürüne sürüne gelip delile niyaz ederler. Rehber, sağ başta olmak üzere dârâ dururlar. Kurban sahipleri, rehberin elini öpüp sol yanında döşek üzerinde dârâ dururlar. Onların arkalarında, eteklerine tutunmuş olarak eşleri gelir. Bacıları yer değiştirir. Rehber veya musahip olacakların boyunlarına birer mendil ya da tülbent bağlanır. Buna Alevi kültür kompleksinde tığbent (yani ikrar ayininde takılan yün kuşak) denir. İki mendilin ucu sağ elle tutulur, musahip olacaklar pir karşısında dârâ ayaklarını mühürlerler. Rehber ve pirin birtakım soruları cevaplandırdıktan sonra, neticede rehber mendillerin ucunu (tığbent) pire verir. Pir musahiplere öğüt verir: ‘*Evladım, siz musahip oldunuz. İlkın, musahip musahipten evini ayırmayacak, malını ayırmayacaktır. Birbirinin evinde olanı izinsiz alıp gidebilecek. Aranızda tartışma çıksa, Allah korusun, Temmuz sıcağında bir tülbent kuruyuncaya kadar dargin dursanız, derdinize derman bulunmaz. Talip olmak için sizden dört şey isterim: 1- Önce şeriatı bilmek gerek. 2- İkincisi tarikat 3- Üçüncüsü marifetten bilgi sahibi olmak 4- Dördüncüsü de sırrı hakikat ehli olmak gerek.*’ Önemli bir kültür kodu olarak musahiplik, ahret kardeşi olunan erkekle kardeş, eşleriyle de bacı durumuna gelmek demektir. Namus, mal ve mülk hariç, hemen her şeyleri ortak sayılır. Birbirlerine musahip olacakların çocukları asla birbirleriyle evlenemezler. Bu nedenle musahiplik bir *insect taboo* (cinsiyet yasağını)yu ortaya koymaktadır. Örneğin Çorum ve havalisinde talip köyler ortaya çıkmakta ve bunlar da birbirinden kız alıp-verememektedirler. Kişiler, aileler yerine bu defa köyler talip durumuna geçmektedirler” (Türkdoğan, 2006: 85). Köy Bektaşiliğinde inananlardan tek tek ikrar alınmaz. Birbirleri ile anlaşan iki aile, musahip kavline girerler ve musahip kavli sırasında da ikrar verirler. Kent Bektaşiliğinde ise, kişiler tek tek Yola alınırlar. Bu nedenle baba veya koca Bektaşî olunca, çocuklar ya da eş kendiliğinden Bektaşî olmazlar. Onların da ayrı ayrı nasip almaları gerekir. Sık sık tekrar edildiği üzere, Kent Bektaşiliğinde, aileler değil de bireyler ön plandadır. Karı ve kocaya ayrı ayrı nasip verilir. Sadece kocanın nasip almasına karı, karının nasip almasına da kocanın izin vermesi gerekir. Bu muvafakat olmazsa nasip verilmez. Daha da ilginç kadın nasip alırken koca, koca nasip alırken kadın meydan (cem) evinden çıkartılır. Bu çıkarmanın nedeni şudur: Nasip verildiği (ikrar alındığı) sırada, meydan evi’nde bulunan insanların tamamı, nasip alan kişinin kardeşi (musahibi) sayılırlar. Eğer nikâhlı eş meydan’da bulunursa, nasip alan nikâhlısı, eş değil de, kardeşi olacaktır. Kardeşleri arasında da evlilik şiddetle yasak olduğundan, nasip alma töreni bitinceye kadar, nikâhlı eş meydan’ın dışına çıkartılır. Eğer çıkartılmazsa nikâh, bir daha yenilenmemek üzere düşer. Köy Bektaşîleri, Bektaşî ana ve babadan doğanlara, Kent Bektaşîleri ise, her iyi insana nasip verir. Kırsal toplumları bir arada tutan asabiyet (soy ortaklığı) ve soyluluktur. Bu nedenle kabileyi veya köyü, sıradan insanların önderliği altında toplamak, neredeyse olanaksızdır. Köy Bektaşîleri kırsalın bu kültürüne uymuş ve “Dede, yani mürşit Ehl-i Beyt’ten türeyen çocuklardır” demiştir. Bu kültürün gereği olarak da, Alevilik babadan ve anadan çocuğa geçmektedir. Kentlerde yaşayan insanlar içine kapalı değillerdir. Kent halkından yetenekli ve eksiksiz ahlâka sahip olanları arasından bir kişiyi Baba (Mürşit) olarak seçmiştir. Kent Bektaşîleri soyluluğun babadan oğullara geçmeyeceğine, asaletin kişisel bir özellik olduğuna inanırlar. Peki, kent Bektaşîleri Ehl-i Beyt’i göz ardı mı ederler? Bektaşîliğin olmazsa olmazlarından birisi de Ehl-i Beyt sevgisidir. Bu nedenle kent Bektaşîleri, tıpkı Aleviler gibi, Ehl-i Beyt’e sonsuz bağlıdırlar. Fakat Hz. Ali ve On iki imam tarafından kurulan Yol’a hizmet edenlerin de Ev Halkı (Ehl-i beyt)’ından sayılması gerektiğine inanırlar. Bu nedenle Yol’a giren ve bu Yol’da yükselen (Miraç eden) her insan Ehl-i Beyt üyesidir. Bektaşilikte oğul nasip alıp Bektaşî olur baba istemiyorsa olmaz. Koca nasip alıp Bektaşî olur karı yani eş istemiyorsa olmaz. Bektaşilik yola girişi bireyin

tercihine bırakmıştır. Alevilikte ise Yol'a aile yani karı- koca girer. İlginçtir, Alevilik ataerkil aile tipini değil çağdaş aile tipini kabul etmiştir. Ona göre aile, karı-koca ve çocuklardan ibarettir. O yüzden de Yol'a tek tek insanları değil iki aileyi alır. Başka bir anlatımla iki aile birbiri ile müşâhip olurken Yola giriş ikrarlarını da verirler. Aleviliğe göre bunun gerekçesi şudur: Bilindiği üzere Ehl-i Beyt ya da Âl-i Âba: Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere beş kişiden oluşur. Yol'a giren herkes Ehl-i Beyt'in hizmetine soyunduğu için Ehl-i Beyt'tir. Öyleyse beş kişi olmaları gerekir. İşte bu nedenle iki aile ve bir dede bir araya gelmelidirler ki beş kişi olsunlar. Yukarıda söylendiği üzere, Bektaşiler tek tek nasip alırlar. Her insana ayrı uyarı (telkin) yapılır. Bektaşide Alevi gibi Yol'a giren insanların Ehl-i Beyt'ten sayılacağına inanırlar. Ama ortada beş kişi yoktur. Bunu nasıl açıklayacağız? Bektaşî Meydân Odasında Ehl-i Beyt'in simgesel olarak bulunduğu inancındadır. Çünkü, Mürşit Hz Muhammed'i, Rehber Hz. Ali'yi, Ocak yani Kürre Hz.Fâtıma'yı, ocağın iki yanında uyarılmış olan iki Çerâğ ise Hz. Hasan ve Hüseyin'i temsil eder. Bektaşilik ve Alevilik musahipliğin Hz.Peygamber'den kaldığı inancındadır. Çünkü Hz. Muhammed ashabını birbiri ile kardeş ederken, kendisi de Hz. Ali ile kardeş (musahip) olmuştur (Keçeli, 2005: 331-332).

⁴ Mâide Suresinin 67. Ayeti. Tamamı: “*Ey Resül! Rabbinden sana indirilene tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun verdiği Peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Allah, küfre batmış topluluğa kılavuzluk etmez*” (Öztürk, 2013: 115).

⁵ Tirmizi'de, “*Ya Ali! Sen benim dünyada ve âhirette kardeşimsin*” şeklinde bir rivayet mevcuttur (Bkz. Tirmizi, *Sünen*, Menâkıp, 19 (3720); akt. Kaplan, 2011: 204).

⁶ Nisa Suresinin 59. Ayeti. Tamamı: “*Ey iman sahipleri! Allah'a itaat edin! Resule ve sizden olan/sizin seçtiğiniz hüküm ve yetki sahiplerine de itaat edin! Sonra bir şeyde tartışmaya girdiniz mi, eğer Allah'a ve ahret gününe inanıyorsanız, onu Allah'a ve Resule arz edin! Böyle yapmanız hem daha hayırlı hem de sonuç bakımından daha güzeldir*” (Öztürk, 2013: 89).

Kaynakça

- Atalay, A. (2011). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları.
- Bal, H. (2004). *Alevi İslam Yolu*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- Birdoğan, N. (1996). *Anadolu Aleviliğinin Bu Gününe Ahiliğin Etkileri. 1.Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. Ankara: Hayem Yayınları.
- Birdoğan, N. (2013). *Alevilik: Anadolu'nun Gizli Kültürü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bozkurt, F. (2005). *Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bozkurt, F. (2013). *Buyruk -İmam Cafer-i Sâdık Buyruğu-*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çelik, H. (2014). “Alevilik ve Bektaşilikte Gönül Eğitimi”. Çorum: *Hünkâr Alevilik-Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 83-100.
- Dönmez, M. (2016). *Sosyal Bütünleşme Açısından Malatya Aleviliği*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Er, P. (1998). *Geleneksel Anadolu Aleviliği*. Ankara: Ervak Yayınları.
- Eröz, M. (2014). *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Fırlı, E. (2006). *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Kaplan, D. (2007). *Erkânname -1*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaplan, D. (2011). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaplan, D. (2015). *Şeyh Safi Buyruğu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaygusuz, İ. (2004). *Aleviliğin İnançsal ve Toplumsal Yol Kardeşliği Musahiplik*. İstanbul: Alev Yayınları.
- Keçeli, Ş. (2005). *Bektaşilik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi *I. Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Cilt II, 322-336.
- Melikof, İ. (2009). *Uyur İdik Uyardılar*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Öz, B. (1997). *Alevilik Tarihinden İzlerler*. İstanbul: Can Yayınları.
- Öztürk, Y. N. (2013). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Sofuoğlu, C., & Avni, İ. (2006). *Alevilik-Bektaşilik Tartışmaları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şener, C. (2010). *Alevilik Olayı: Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Tekin, N. (2011). *Türklük ve Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tur, S. D. (2012). *Erkânname*. İstanbul: Can Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2006). *Alevi Bektaşî Kimliği*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uğurlu, A. R. (1991). *Alevilikte Cem ve Musahiplik*. İstanbul: Ufuk Matbaası.
- Yaman, M. (2013). *Alevilik – İnanç, Edep, Erkân-*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Yazıcı, M. (2014). “Aleviliği Günümüze Taşıyan Ana Unsurlar: Musahiplik Geleneği”. *Geçmişten Günümüze Alevilik I.Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, H. (2005). “Alevi / Bektaşî Geleneğinde Musahiplik”. *I.Uluslararası Alevilik Bektaşilik Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 123-132.